Mniejszość niemiecka w Polsce po 1991 roku

Podczas Narodowego Spisu Powszechnego z 2021 roku **narodowość niemiecką zadeklarowało około 140 tysięcy obywateli Polski.** Zdecydowana większość mieszka na obszarze historycznego Górnego Śląska – przede wszystkim w województwach opolskim i śląskim. Mniejsze społeczności istnieją także na Dolnym Śląsku, Warmii i Mazurach, Pomorzu oraz w województwie lubuskim.

W pierwszych powojennych dekadach komuniści dążyli do stworzenia Polski jednolitej narodowo. Podtrzymywanie niemieckiej tożsamości było przez wiele lat ograniczane lub zakazane. Ciężkie doświadczenia okupacyjne zrodziły wśród Polaków wrogość i obawy wobec wszystkiego, co niemieckie. Odbijało się to na dawnych obywatelach Niemiec, którzy zostali w procedurze urzędowej uznani za Polaków, ale często byli dyskryminowani i traktowani nieufnie.

Wyjątkową sytuację mieli jedynie tzw. „uznani Niemcy" na Dolnym Śląsku, którym ze względów gospodarczych pozwolono po pewnym czasie na posiadanie pod kontrolą władz własnych instytucji społecznych i kulturalnych. Wydawano dla nich czasopismo **„Arbeiterstimme" (1951–1958),** będące jednym z nielicznych niemieckojęzycznych periodyków w powojennej Polsce.

Niemiecka identyfikacja narodowa, niemożność odnalezienia się w polskim społeczeństwie, wreszcie złe warunki ekonomiczne stanowiły główne przyczyny wyjazdów z Polski od lat 50. XX w. (akcja łączenia rodzin i kolejne fale). Ci, którzy pozostali, nie mieli możliwości pielęgnowania swojej tożsamości. Oficjalnie problem mniejszości niemieckiej w PRL nie istniał.

Przełom nastąpił dopiero pod koniec lat osiemdziesiątych. Szczególne znaczenie miały wydarzenia roku 1989: pierwsza od 1945 roku msza w języku niemieckim na Górze św. Anny, udział przedstawicieli mniejszości w mszy pojednania w Krzyżowej oraz rejestracja pierwszych **Towarzystw Społeczno-Kulturalnych Niemców w 1990 roku.**

Traktat dobrosąsiedzki z 1991 roku stworzył podstawy prawne ochrony mniejszości niemieckiej w Polsce. Artykuły 20–22 gwarantowały prawo do swobodnego rozwijania języka, kultury, tradycji i życia organizacyjnego. W kolejnych latach powstała rozbudowana sieć organizacji społecznych, edukacyjnych i kulturalnych. Centralną rolę w życiu organizacyjnym mniejszości odegrały **Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim oraz Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce.**

Pierwsze roczne zebranie Towarzystwa w Straduni, 7 kwietnia 1990 r.
Źródło: fot. z archiwum TSKN

Wystawa „Niemcy w Polsce - historia i teraźniejszość"
Źródło: fot. z archiwum Centrum Dokumentacyjno-Wystawienniczego Niemców w Polsce (oddział Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. E. Smołki w Opolu).

Przejawem politycznej obecności mniejszości niemieckiej stała się reprezentacja parlamentarna. jej przedstawiciele od 1991 roku wielokrotnie zasiadali w Sejmie RP. Zmiany demograficzne i postępująca asymilacja sprawiły jednak, że w 2023 roku po raz pierwszy komitet mniejszości niemieckiej nie zdobył mandatu parlamentarnego.

Ważnym instrumentem odbudowy życia społecznego stały się szkoły i nauczanie języka niemieckiego jako języka mniejszości. Organizacje mniejszości zabiegały o rozwój bibliotek, domów spotkań, działalności wydawniczej oraz obecności języka niemieckiego w mediach publicznych. Duże znaczenie miały również przepisy umożliwiające wprowadzanie dwujęzycznych nazw miejscowości oraz używanie języka niemieckiego jako języka pomocniczego w części gmin.

Powstawały także instytucje dokumentujące historię i współczesność Niemców w Polsce. Szczególną rolę odgrywają dziś Centrum Dokumentacyjno-Wystawiennicze Niemców w Polsce oraz Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej.

Po 1991 roku stopniowo rozszerzała się obecność języka niemieckiego w życiu religijnym regionu – w części parafii powróciły nabożeństwa i duszpasterstwo w języku niemieckim. Problemy dotyczące edukacji, języka i reprezentacji mniejszości były omawiane w ramach **Polsko-Niemieckiego Okrągłego Stołu.**

Powrót niemieckiej obecności do przestrzeni publicznej wywoływał jednak także konflikty i napięcia. Spory dotyczyły m.in. dwujęzycznych nazw miejscowości, upamiętnień dawnych mieszkańców regionu, pomników poległych a w ostatniej dekadzie zakres nauczania języka niemieckiego w szkołach.

Te konflikty nie przeszkodziły jednak temu, by mniejszość niemiecka stała się trwałym elementem demokratycznego krajobrazu współczesnej Polski oraz istotnym społecznym pomostem w relacjach polsko-niemieckich. Jej działalność pokazuje, że pojednanie nie ogranicza się do deklaracji politycznych, lecz przejawia się w codziennej pracy instytucji, organizacji i lokalnych wspólnot.

Wystawa Niemcy w Polsce - historia i teraźniejszość
Źródło: fot. z archiwum Centrum Dokumentacyjno-Wystawniczego Niemców w Polsce

